

Sociálny katolicizmus a sekularizácia

JAKUB ŠTOFANÍK

Kľúčové slová: sociálny katolicizmus, robotníctvo, náboženstvo, sekularizácia, Rakúsko-Uhorsko, prelom 19. a 20. storočia

Nech už je 19. storočie nazývané storočím sekularizácie alebo druhej konfesionalizácie, či dokonca najcirkevnejším storočím, vidíme, že otázka vzťahu náboženstva a spoločnosti je v historiografii venujúcej sa „dlhému“ storočiu nanovo otváraná a diskutovaná. Táto diskusia je pomerne pestrá, zaoberá sa najrôznejšími presahmi k emancipácii štátu a vedy, vzťahu k národným hnutiam, urbanizácii či k definovaniu modernity a premenám hodnotových systémov. Jednu z ďalších perspektív pri úvahách nad vzťahom spoločnosti a náboženstva predstavuje postoj cirkví k robotníckej triede, ktorá sa sformovala a upevnila práve v priebehu tohto storočia. Môžeme si tu všímať odpoveď jednotlivých cirkví na „sociálnu otázku“, ako aj mieru prijatia kresťansko-sociálnych projektov v prostredí tovární a rolu, ktorú predstavovalo náboženstvo v živote robotníkov. Práve na túto problematiku sa zameria aj moja štúdia, ktorá bude sledovať presadzovanie sociálneho katolicizmu v prostredí Rakúsko-Uhorska na konci 19. a počiatku 20. storočia. Artikuláciou vlastného ideálneho sociálneho usporiadania a celistvého programu sa sociálny katolicizmus stal súčasťou debát okolo potreby redefinície základných princípov socio-politického a ekonomického života, ktoré silne rezonovali naprieč celým 19. storočím a ani v priebehu nasledujúceho storočia nestratili na svojej aktuálnosti. Proces prijímania a adaptácie sociálneho katolicizmu nám dovoľí nahliadnúť pod povrch predstavy o ustupujúcej úlohe náboženstva. Ukáže nám, že náboženstvo sa v modernej dobe nedá redukovať na kompatibilnú dvojicu sekularizácie a modernizácie ani ho nemožno vysvetliť len tézou o zvnútornení náboženskej potreby a strate spoločenskej roly cirkví a náboženských organizácií. Domnievam sa, že náboženské hnutia sa spolupodieľali na formovaní modernej spoločnosti a mali svoje miesto aj v jej revolučných zlomoch.¹ Pričom si mohli osvojiť formy charakteristické pre priemyselnú spoločnosť a snažiť sa reagovať, alebo sa priamo spolupodieľať na vytváraní kolektívnej identity časti robotníctva či národohospodárskych debatách i obraze

¹ SCHULZE WESSEL, Martin. *Revolution und religiöser Dissens: Der römisch-katholische und der russisch-orthodoxe Klerus als Träger religiösen Wandels in den böhmischen Ländern und in Russland 1848 – 1922* München : Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2011. Za povšimnutie stojí aj kvalitná recenzia na túto knihu PAVLÍČEK, Tomáš. In *Střed*, 2012, roč. 4, č. 2, s. 102-114.

ideálnej spoločnosti. Na nasledujúcich stranách sa budú hľadať odpovede na otázky, ako bol sociálny katolicizmus schopný presadiť sa v prostredí cirkvi a preniknúť k robotníctvu. Akú dôležitosť predstavovala pre katolícku komunitu robotnícka otázka a náprava socioekonomického poriadku. Do akej miery si tento projekt osvojili robotníci do vypuknutia prvej svetovej vojny, kto boli jeho ohlasovatelia a ako sa prispôboval meniacim sa spoločenským podmienkam.

Katolícka cirkev je vybraná ako zástupca najsilnejšej denominácie v monarchii a rovnako ako inštitúcia, ktorá vďaka svojmu hierarchickému usporiadaniu sformovala pomerne čitateľnú koncepciu vlastného sociálneho učenia. Pracovať budem hlavne s pojmom sociálny katolicizmus definovaným Denisom Pelletierom. Tento termín chápem ako historicky podmienené angažovanie katolíkov, ktoré sa prejavuje v kolektívnej praxi v podobe inštitúcií charakteristických pre priemyselnú spoločnosť (spolky, hnutia, strany, odbory). Sociálny katolicizmus zároveň vytvára vlastný projekt spoločnosti – alternatívnu utópiu –, pre ktorý sociálna doktrína, respektíve sociálne učenie cirkvi, predstavuje referenčný rámec.²

Táto štúdia v žiadnom prípade nevyčerpá tému v širokom geografickom rámci podunajskej monarchie ani v jej obsahovej hĺbke. Bude mať skôr charakter sondy, prostredníctvom ktorej si povšimneme reakcie na prijímanie a adaptáciu sociálneho katolicizmu v prostredí Rakúskej monarchie a Rakúsko-Uhorska. Z tejto perspektívy sa bude snažiť aj o zamyslenie sa nad otázkou sekularizácie v 19. storočí.

Keď v roku 1852 prišiel do Prahy Adolph Kolping³, aby predniesol svoju prednášku v Zrkadlovej sále Klementína, ani netušil, akú veľkú reakciu táto reč vyvolá. Svojich poslucháčov mal „...*uchvátiti na mysli tak, že založení Jednoty katolíckých tovaryšů považovalo se za věc nutnou. Nadšení posluchači odebrali se ihned do sídla Katolícké Jednoty v domě Voršilek, přihlásilo se ke 20 členům a založili tovarišskou Jednotu v Praze*“.⁴ Táto iniciatíva v organizovaní robotníckej mládeže sa následne šírila po celej monarchii a na konci storočia tvorili tieto spolky prirodzenú súčasť spolkového života mnohých miest v Rakúsku, Čechách, na Morave či v Uhorsku.⁵ V dobových diskusiách predstavoval

² PELLETIER, Denis. Le catholicisme social en France (XIXe-XXe siècle) Une modernité paradoxale. In PELLISTRANDI, Benoît (ed.) *L'histoire religieuse en France et en Espagne : colloque international, Casa de Velázquez, 2-5 avril 2001*. Madrid; Paris : Casa de Velázquez, 2004, s. 372.

³ Adolph Kolping (1813 – 1865), nemecký katolícky kňaz, zakladateľ Jednoty katolíckych tovarišov – spolok zameraný na mladú robotnícku mládež. Sám pochádzal z chudobných pomerov a vyučil sa za obuvníka. Neskôr ukončil gymnázium a nastúpil na teologické štúdiá v Mníchove. Roku 1845 bol vysvätený v Kolíne nad Rýnom. Ako mladý kaplán pôsobil v Elberfelde, kde prebral v roku 1849 vedenie malého spolku tovarišov. Cieľom týchto spolkov bolo vzdelávanie, sociálna podpora a výchova v duchu kresťanských zásad.

⁴ Národní archiv, Praha (NA), fond: Jednota katolíckych tovaryšů 1855 – 1950, škatuľa 9, O založení Jednoty katolíckych tovaryšů v Praze 1852.

⁵ Štátny archív Banská Bystrica (ŠA), Zvolenská župa, Stanovy spolkov č. 78-9.

tento spolok istý modelový príklad práce s robotníckou mládežou. Jedným z jeho obdivovateľov bol aj mladý kňaz a budúci viedenský arcibiskup, kardinál Anton Josef Gruscha. Na stránkach *Wiener Zeitschrift für die gesamte Theologie (Viedenská teologická revue)* v roku 1852 nabádal k záujmu o sociálne problémy a volal po potrebe organizovania robotníctva.⁶ Kolpingovo zameranie na skupinu tovarišov, začínajúcich remeselníkov a mladých robotníkov bolo v katolíckych kruhoch pomerne inovatívne. Vnímal ich ako rizikovú kategóriu dospelých ľudí, dozrievajúcich ľudsky aj profesijne. Kolping vychádzal z presvedčenia, že katolícka cirkev má povinnosť angažovať sa v tomto prostredí a svojimi aktivitami by mala postaviť pevnú hrádku proti šíreniu liberizmu a socializmu. V dobových katolíckych debatách sa pomerne často opakoval názor, že riešenie sociálnej otázky je neoddeliteľnou súčasťou úsilia o udržanie alebo obnovenie spoločnosti vybudovanej na základoch desatora.⁷ Jednota katolíckych tovarišov však ani vo veľkých mestách nenadobudla masový charakter a predstavovala len náhradu za rozpadnutú cechovú štruktúru.

Katolícke prostredie monarchie sa rovnako rýchlo oboznámilo aj s knihou biskupa Wilhelma Kettelera⁸ *Die Arbeiterfrage und das Christenthum (Robotnícka otázka a kresťanstvo)*, ktorá bola vydaná v roku 1864 a v nasledujúcich desaťročiach silne ovplyvnila vývoj sociálneho myslenia v cirkvi. Ketteler hovoril o robotníckej otázke ako o najdôležitejšej spomedzi politických otázok a kritizoval, že práca sa stáva tovarom. Odmietal riešenie, aké navrhovali liberáli, ktorí predpokladali, že narastanie výroby a priemyslu prispeje k zlepšeniu postavenia robotníctva. Rovnako nesúhlasil ani s návrhmi radikálnej strany, ako označuje socialistov.⁹ Ketteler však videl riešenie stále v rámci tradičného prístupu kresťanskej charity. Vo vytvorení korporácií sa podľa neho črtala možnosť, ako prekonať a harmonizovať triedne rozdiely v spoločnosti. Rozvíjal aj myšlienky svojpomoci a družstevníctva, v čom sa názorovo zhodoval so socialistickými mysliteľmi ako Ferdinand Lassalle.¹⁰ Krátka recenzia Kettelerovej knihy

⁶ SCHOLL, Servatius Herman. *150 ans de mouvement ouvrier chrétien en Europe de l'Ouest, 1789 – 1939*. Louvain : Nauwelaerts, 1966, s. 109.

⁷ MAREK, Pavel. Jednoty katolíckych tovaryšů. Příspěvek k historii formování českého křesťansko-sociálního hnutí. In *Historica Olomucensia, Sborník prací historických XXVIII*, 2011, s. 109-124.

⁸ Wilhelm Emmanuel von Ketteler (1811 – 1877) sa narodil v meste Münster do katolíckej šľachtickej rodiny. Študoval teológiu, právo a politické vedy. Biskupom sa stal v roku 1850. Aktívne pôsobil v spoločenskom a politickom živote. Už v roku 1848 hovoril o potrebe riešenia robotníckej otázky v katolíckej cirkvi, zastával presvedčenie, že katolícke náboženstvo je len vtedy naozaj katolíckym, ak je zároveň aj sociálnym. Od roku 1864 sa snažil o vznik robotníckych odborov, ktoré by mohli presadzovať zvyšovanie mzdy, skrátenie pracovnej doby alebo zachovanie nedeľného pokoja a zákaz ťažkej práce pre ženy a deti. Predstavoval jedného zo zakladateľov politickej strany Zentrum, ktorá sa postavila proti Bismarkovej politike Kulturkampfú.

⁹ VON KETTELER, Wilhelm Emmanuel. *La question ouvrière et le christianisme*. Liège : Grandmont-Donders, 1869, s. 10, 96.

¹⁰ MAREK, Pavel. *Čeští křesťanští sociálové*. Olomouc : Univerzita Palackého, 2011, s. 25.

na stránkach v češtine vydávaného *Časopisu katolického duchovenstva* zdôrazňovala potrebu spolkov a svojpomocných robotníckych jednôt, ktoré by sa mali venovať vzdelávaniu, zlepšovaniu bývania či hromadnému nákupu potravín.¹¹ Myšlienky Kettelera a jeho spolupracovníkov inšpirovali aj baróna von Vogelsanga¹², ktorý pre povzbudenie štúdia sociálnych problémov založil v roku 1879 *Österreichische Monatsschrift für Christliche Social-Reform und Gesellschaft-Wissenschaft* (Rakúsky mesačník pre kresťanskú sociálnu reformu a sociálne vedy), kde sa sám aktívne angažoval a poukazoval na potrebu formovania profesijných spolkov. Priamy vplyv Vogelsanga sa objavil aj v politickej sfére na sociálnom zákonodarstve počas Taaffeho vlády a rovnako sa mu podarilo podchytiť aj nasledujúcu generáciu mladých rakúskych sociálne orientovaných katolíkov, ktorí pokračovali vo formovaní rakúskej sociálnej školy. Táto skupina bola v kontakte aj s poprednými katolíckymi sociálnymi mysliteľmi ako René de la Tour du Pin, ktorý pôsobil medzi rokmi 1879 a 1885 ako francúzsky vojenský atašé vo Viedni. Tour du Pin sprostredkoval francúzske skúsenosti s organizovaním robotníctva na katolíckom princípe v období po Parížskej komúne, ako aj sociologické prístupy založené na dlhodobom pozorovaní a analýze robotníckeho prostredia Frédéricom Le Playom.¹³ Katolícke prostredie tak získalo účinné argumenty a skúsenosti, ktoré mohlo použiť na posilnenie svojej pozície hneď na dvoch frontoch naraz. Jednak na fronte intelektuálnom s pozitivistickou vedou, kde katolíci museli odpovedať na podnety nastolené Ernestom Renanom, Charlesom Darwinom či Augustom Comtom. Tu Le Play ponúkal materiál a nástroje analýzy zodpovedajúce dobe a vede, ktoré dovolili formulovať katolícku odpoveď vedeckým jazykom sociológie.¹⁴ Prínos v súbojoch s narastajúcim socializmom predstavovalo zoznámenie sa s novými organizačnými formami francúzskych katolíkov, ktoré akcentovali samostatné organizácie združujúce a odpovedajúce na potreby robotníctva. Sociálno-katolícke smerovanie mohlo byť posilnené aj tým, že Le Play vo svojich prácach silne spochybnil tradičný prístup charity, o ktorej si myslel, že je iba dočasným riešením a ťažké postavenie nerieši, ba čo viac, dokonca odvracia pozornosť katolíkov od potrebných riešení.¹⁵ Po Vogelsangovej smrti

¹¹ J. B. Otázka dělnická. In *Časopis katolického duchovenstva*, 1864/4, s. 291-296.

¹² Karl von Vogelsang (1818 – 1890) po štúdiách práva v Berlíne pôsobil istý čas v pruskej štátnej správe a neskôr aj ako poslanec. V dospelosti konvertoval z protestantizmu na katolicizmus a v roku 1864 sa presťahoval do Rakúska, kde aktívne pôsobil ako publicista do svojej smrti.

¹³ Frédéric Le Play (1806 – 1882) bol pôvodným vzdelaním banský inžinier, známejší bol však vďaka svojim sociologicky orientovaným prácam o robotníctve a sociálnej reforme. Predstavoval propagátora empirických terénnych výskumov a dotazníkových akcií.

¹⁴ PELLETIER, Denis. Engagement intellectuel catholique et médiation du social. L'enquête monographique de Le Play à Le Bret. In *Mil neuf cent*, 13/1, 1995, s. 30.

¹⁵ MISNER, Paul. *Social Catholicism in Europe: from the onset of industrialization to the First World War*. New York : Crossroad, 1991, s. 169. BREJON DE LAVERGNÉE, Matthieu. Le Play et les milieux catholiques. Des années 1850 aux lendemains de la Commune. In SAVOYE, Antoine et CARDONI, Fabien. , *Frédéric Le Play: parcours, audience, héritage*. Paris : École des mines de Paris, 2007, s. 157-179.

sa do vedenia rakúskych kresťanských socialistov dostal Franz Martin Schindler¹⁶, ktorý prišiel z prostredia seminára v Litoměřiciach, kde vyučoval morálnu teológiu. Schindler sa snažil odpútať od konzervatívneho naladenia skupiny katolíckych aristokratov a vydat' sa smerom prestavby kapitalistického poriadku v duchu kresťanského socializmu.¹⁷ Pozornosť venovaná štúdiu sociálnych otázok v katolíckom prostredí bola viditeľná aj na vydaní *Borských téz*. K tejto iniciatíve došlo v roku 1883 na popud jedného z nasledovníkov moháčskeho biskupa Kettelera, kniežaťa Karla Haindricha z Löwensteinu, ktorý pozval na svoj zámok v Bore u Tachova štrnástich významných sociálnych mysliteľov svojej doby z Čiech, Nemecka, Rakúska, Švajčiarska a z Ríma, aby vypracovali dokument o sociálnej otázke. *Borské tézy* obsahovali množstvo podnetov na riešenie robotníckej otázky v kresťanskom duchu. Žiadali napríklad zákonnú úpravu pracovnej zmluvy, volali po spravodlivej mzde a zriadení robotníckych komôr.¹⁸

Sociálne témy sa objavovali aj vo vzdelávaní kňazov na teologických fakultách a v seminároch, kde postupne vyrastala prvá generácia kňazov zapálených pre pôsobenie na robotníckych predmestiach a v továrňach. Na pražskej Karlo-Ferdinandovej univerzite bola sociálna problematika začlenená už v 70. rokoch 19. storočia do prednášok morálnej teológie. Už od začiatku 90. rokov boli vypisované ako na českej, tak aj na nemeckej teologickej fakulte samostatné kurzy venujúce sa kresťanskej sociológii, sociálnej otázke, socializmu či priamo encyklike *Rerum novarum*. Prví profesori prednášajúci o sociálnej problematike boli pôvodne držiteľmi stolíc morálnej teológie alebo kanonického práva. Veľkú intenzitu a rôznorodosť v sociálne orientovaných prednáškach môžeme zaznamenať hlavne na začiatku 20. storočia, keď prebiehalo v jednom semestri aj viacero prednášok na sociálne témy a rovnako boli menovaní prví profesori či docenti pre kresťanskú sociológiu, ktorú vyučoval v Prahe Alois Soldát a v brnenskom seminári Jan Šrámek. Toto obdobie rozkvetu skončilo na pražských teologických fakultách ešte pred vypuknutím prvej svetovej vojny, keď došlo k ustáleniu kurikula a následne sa vyučoval len jeden sociálne orientovaný predmet prednášaný dlhodobo pod rovnakým vyučujúcim.¹⁹ Katolíckemu kňazstvu bola vstevovaná potreba vzdelávať sa v sociálnych otázkach aj po odchode zo seminárov a prízvukovaná zodpovednosť pracovať na zlepšovaní postavenia robotníctva, využívajúc nástroje spolkov, tlače či postavenia kňazov ako mediátorov medzi zamestnávateľmi a robotníkmi.

¹⁶ Franz Martin Schindler (1847 – 1922) pochádzal z roľníckej rodiny z Krušných hôr, teológiu študoval v Litoměřiciach a v roku 1869 bol vysvätený za kňaza. Následne pôsobil v pastorácii v Čechách a ďalej študoval. Po získaní doktorátu učil v seminári v Litoměřiciach, odkiaľ odišiel v roku 1879 na Viedenskú univerzitu. Tu pôsobil ako profesor morálnej teológie a cirkevného práva až do roku 1917.

¹⁷ MAREK, *Čeští...* 2011, s. 26, 31.

¹⁸ UMLAUF, Michal. Sociální nauka církve – integrální součást křesťanské nauky o člověku. In ČERNUŠKA, Pavel (ed.) *Interdisciplinární úvod do četby kompendia sociální nauky církve*. Brno : L. Marek, 2009, s. 17.

¹⁹ Archiv Univerzity Karlovy, Praha, Ordnung der vorlesungen a Seznam přednášek kteréž se konati budou na c. k. České Universitě Karlo-Ferdinandově v Praze, výber viacerých ročníkov.

Objavovali sa aj upozornenia, že Rakúsko zaostáva v katolíckom svete za inými krajinami, kde bolo pôsobenie katolíkov v robotníckom prostredí oveľa silnejšie, a aj preto silneli výzvy ku kléru, aby zaujalo „...*příznivé stanovisko pro spravedlivé požadavky dělnictva*“.²⁰ V prostredí mladého kňazského dorastu a jeho sociálne orientovaných aktivít by sme však nemali prehliadnúť poznámky Jána Lajčiaka.²¹ Podľa môjho názoru nestrácajú na ilustratívniosti ani tým, že ich kriticky smeroval primárne do radov protestantských duchovných: „*V spoločenskom ohľade sa od mladšieho kňaza očakával zmysel pre sociálnu otázku Slovenska a vo vedeckom ohľade pokrok. Ani jedno ani druhé očakávanie sa nesplnilo. Prečo? Slovenská povaha, ľahostajnosť. Toto je, myslím, správna kritika. Mladšia generácia je síce na teologických ústavoch vychovávaná v liberálnom duchu, ale príduc do života, zlenivie.*“²² Potrebu angažovania sa katolíckej cirkvi v sociálnych otázkach cítilo nielen vedenie seminárov či hierarchická cirkev,²³ ale aj takí vnímaví pozorovatelia spoločnosti ako už spomínaný Ján Lajčiak či Tomáš Garrigue Masaryk. Očakávania, že to budú aj cirkev a náboženstvo, ktoré prispejú k riešeniu sociálnych nepokojov a nerovností, sa dajú vyčítať z ich o niečo neskorších diel, ktoré však mapujú aj obdobie konca 19. storočia. Stojí zato pripomenúť, že Masaryk mal pomerne jedinečnú možnosť dozvedieť sa o kresťanskom sociálnom myslení, dalo by sa povedať, priamo od zdroja, pretože v čase jeho štúdia na Brnenskom gymnáziu pôsobil na rovnakom ústave ako katechéta Matěj Procházka. Ten predstavoval jedného z najvýraznejších českých teoretikov sociálneho katolicizmu.²⁴ A práve cez Procházku sa mladý Masaryk zoznámil s témou, ktorá ho bude sprevádzať ešte ako univerzitného profesora: „*Mně socialism zajímal odjakživa; už v Brně jsem pozoroval křesťanský socialism, ve Vídni jsem četl katolické socialisty a Marxe; později ve Vídni vynikal jako křesťanský socialista Vogelsang;...*“²⁵ Masarykova sociálna koncepcia stála aj v nasledujúcich desaťročiach v úzkom vzťahu nielen s mravnosťou, ale v širšom zmysle s náboženstvom. Základom celej politiky mu zostala kresťanská láska k bližnému, bez

²⁰ VANĚČEK, František. Pamětný list o sociální otázce adresovaný nejdůst. episkopátu západního Rakouska. In *Časopis katolického duchovenstva*, 1891, s. 72.

²¹ Ján Lajčiak (1875 – 1918) sa narodil do roľníckej rodiny v Pribyline. Po štúdiách v Banskej Bystrici a na evanjelickom kolégiu v Prešove odišiel študovať do Lipska a neskôr do Paríža. Získal doktorát z filozofie a teológie. Predstavoval všestranného humanitného vzdelanca, popredného slovenského orientalistu a sociológa. Po návrate zo štúdií bol poslaný na malú evanjelickú faru do Vyšnej Boce na Liptove.

²² LAJČIAK, Ján. *Slovensko a kultúra*. Bratislava : Q 111, 2007. s. 157.

²³ VANĚČEK 1891, s. 65-76.

²⁴ Matěj Procházka (1811 – 1889) bol po gymnaziálnych a teologických štúdiách v roku 1834 vysvätený za kňaza, následne pôsobil ako kňaz v Čejkoviaciach a v Brne. Od roku 1850 bol katechetom na brnianskom vyššom gymnáziu. Jeho najznámejšou prácou sa stala *Otázka dělnická*, ktorá najprv vychádzala na stránkach *Časopisu katolického duchovenstva* a v roku 1898 vyšla aj knižne.

²⁵ ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2013, s. 80.

ohľadu na to, či je nazývaná filantropiou, humanitou, altruizmom alebo solidaritou.²⁶ Angažovanie sa náboženstva na sociálnom poli videl Masaryk ako nevyhnutnosť: „Náboženství se musí vyrovnat jednak s tím rozvojem vědeckého myšlení, jednak s vývojem poměrů společenských – a nejen ve svém učení. I křesťanská láska k bližnímu má před sebou veliký úkol: spravedlivé nároky socialismu.“²⁷ Domnievam sa, že vyrovnanie sa cirkvi s týmito „spravodlivými nárokmi socializmu“ d'aleko presiahlo časový horizont, v aký Masaryk dúfal.

V roku 1891 bola vydaná encyklika *Rerum novarum* Leva XIII., ktorou bol sformovaný východiskový bod pre oficiálne sociálne učenie cirkvi. Text encykliky bol značne anti-socialistický, kriticky reagoval na východiská i formy pôsobenia socialistického hnutia. Uvedomoval si ich nebezpečenstvo voči snahám o presadenie vlastného sociálneho programu zostaveného z perspektívy reštaurácie kresťanstva. Zároveň však obsahoval aj silnú kritiku dôsledkov vyvolaných liberálnou ekonomikou. Encyklika bola chápaná ako reakcia na zmeny v spoločnosti a ťažkú situáciu pracujúcich, ale aj ako vymedzenie proti socializmu a liberalizmu cez artikuláciu vlastného programu. Lev XIII. sa snažil o vytvorenie alternatívneho konceptu načrtnutím zmien, ktoré by viedli k zlepšeniu životných podmienok pracujúcich, k priblíženiu sa cirkvi k spoločnosti, ako aj k definovaniu nového postoja k štátu. Reakcie na jej vydanie neboli však nijako jednotné. Veľká časť cirkevnej hierarchie Rakúsko-Uhorska sa voči kresťansko-sociálnemu hnutiu správala prinajmenšom opatrne a rezervovane bez ohľadu na encykliku *Rerum novarum*.²⁸ Medzi kňazstvom by sme mohli vysledovať celú škálu postojov, ktoré sa pohybovali na rozmedzí od nadšeného prijatia²⁹, cez strohé konštatovania potreby zavedenia nových foriem pôsobenia³⁰ až ku stanovisku, že katolícka cirkev prostredníctvom misií, charity a dobročinnosti disponuje už dostatočnými prostriedkami na riešenie biedy a ťažkých životných podmienok, ktoré ničia spoločnosť a vytvárajú živnú pôdu pre socialistov.³¹ Aj napriek názorovej rôznosti však encyklikou vznikol u katolíkov referenčný rámec, oficiálny dokument, na ktorý sa následné generácie sociálnych katolíkov

²⁶ RÁKOSNÍK, Jakub. T. G. Masaryk a sociální otázky v první republice Československé. In *T. G. Masaryk a sociální otázka: sborník příspěvků z IX. semináře Masarykova muzea v Hodoníně, 14. listopadu 2001*. Hodonín : Masarykovo muzeum v Hodoníně, 2002, s. 78.

²⁷ ČAPEK 2013, s. 194.

²⁸ MAREK, Pavel. *Český katolicismus 1890 – 1914 : kapitoly z dějin českého katolického tábora na přelomu 19. a 20. století*. Olomouc : Gloria Rosice, 2003, s. 359-362.

²⁹ KOUSAL, Josef. O sociální otázce. In *Časopis katolického duchovenstva*, 1891/9, s. 527-542.

³⁰ VANĚČEK, František Xaver. *Poměry sociální a církev katolická: poznámky k Encyklice sv. Otce Lva XIII. o dělnické otázce*. Praha : Družstvo Vlast', 1893, s. 45; WEISSE, Albert. O socialních úlohách duchovenstva v čase nynějším. In *Časopis katolického duchovenstva*, 1894/9, s. 536-550.

³¹ LENZ, Antonín. *Socialismus v dějinách lidstva a jeho povaha a církev katolická jedině schopná ku řešení sociální otázky*. Praha : Nákladem Cyrillo-Methodějského knihkupectví, 1893.

mohli odvolať a ktorý legitimizoval ich aktivitu.³² Encyklika vytvorila však i priestor na rôznorodú interpretáciu a nesúrodé aktivity, ktoré často nemali nič dočinenia s pomocou robotníctvu.

Koniec 19. storočia bol obdobím veľkej aktivizácie katolíckeho tábora, ktorý preberal jazyk a ciele čerstvo sformulovaného sociálneho učenia. Zvolávali sa katolícke zjazdy³³, zakladali kresťansko-sociálne strany či rôzne kluby katolíckeho robotníctva. V roku 1892 bol založený Kresťansko-sociálny robotnícky spolok pre Dolné Rakúsko, z ktorého sa v nasledujúcich rokoch pod vedením Karla Luegera vyvinula Kresťansko-sociálna strana.³⁴ Kluby katolíckeho robotníctva boli v rovnakom čase zakladané aj na Morave a v Čechách. V nadväznosti na ne došlo k založeniu kresťansko-sociálnej strany a v roku 1902 ku vzniku Všeodborového kresťansko-sociálneho robotníckeho združenia. To spočiatku prechádzalo vlnou štiepení, až došlo v roku 1909 k vytvoreniu spoločného ústredia v Brne pod vedením Jana Šrámka.³⁵ Angažovanie sa na poli sociálneho katolicizmu bolo aj v porovnaní s Predlitavskom o čosi pomalšie v Uhorsku. K šíreniu tohto hnutia preto povzbudil uhorský episkopát aj samotný pápež Lev XIII. prostredníctvom encykliky *Constanti Hungarorum* z 2. septembra 1893. Jej text začínal výzvou k jednote, konštatoval potrebu angažovania sa cirkvi vo vtedajšom svete prostredníctvom zakladania spolkov či politických strán v duchu sociálneho katolicizmu. Tento pápežský list môžeme nepochybné čítať ako vyjadrenie nespokojnosti a kritiky stavu v oblasti napĺňania projektu sociálneho katolicizmu.³⁶ Možnou odpoveďou na toto pokarhanie bolo v roku 1895 založenie ľudovej strany v Budapešti, v rámci ktorej sa sformovalo aj osobitné krídlo predstaviteľov kresťansko-sociálneho politického hnutia. Následne nato vznikali kresťanské robotnícke spolky v Bratislave, Györi či

³² MAUGENEST, Denis. *Le Discours social de l'Église catholique : de Léon XIII à Jean-Paul II les grands textes de l'enseignement social de l'Église catholique*. Paris : le Centurion, 1984; CALVEZ, Jean-Yves. *L'Economie, l'homme, la société : l'enseignement social de l'Eglise*. Paris : Desclée de Brouwer, 1989; "Rerum novarum": *écriture, contenu et réception d'une encyclique actes du colloque international, Rome, 18-20 avril 1991*. Rome; Paris : Centre national de la recherche scientifique : École française de Rome, 1997; WATERMAN, A. M. C. The Intellectual Context of Rerum Novarum. In *Review of Social Economy* 49, 1991, s. 465-482; MISNER 1991; BUELTZINGSLOEWEN, Isabelle. *La charité en pratique : chrétiens français et allemands sur le terrain social, XIXe-XXe siècles*. Strasbourg : Presses universitaires de Strasbourg, 1999.

³³Sjezd katolíckého dělnictva československého. *Protokol prvního sjezdu katolíckého dělnictva československého: kterýž dne 8. a 9. září 1894 konán byl v Litomyšli v exhortním sále městské realky*. Praha : V. Kotrba, 1895. V záveroch tohto zjazdu je zaujímavé si povšimnúť, že najprv predkladá národné a jazykové požiadavky a až následne sa venuje požiadavkám sociálnym.

³⁴ KATUNINEC, Milan. *Kresťanské robotnícke a odborové hnutie na Slovensku*. Trnava : Filozofická fakulta TU, 2006, s. 17-18.

³⁵ MAREK 2011, s. 26, 87; KATUNINEC 2006, s. 47-48.

³⁶ Lev XIII. *Constanti Hungarorum*.

http://www.vatican.va/holy_father/leo_xiii/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_02091893_constanti-hungarorum_en.html (posledný náhľad 22. 10. 2014)

v Budapešti,³⁷ ktorá sa ako priemyselné centrum kráľovstva dostala aj do vedúceho postavenia v celouhorskom kresťansko-sociálnom hnutí. Na programe týchto kresťansko-sociálnych jednôt sa silne podieľal v tom čase ešte profesor teológie Otokar Prohászka.³⁸ Prohászka stál rovnako za prvým prekladom *Rerum novarum* do maďarčiny a vo svojich prácach sa silne vyslovoval za pozemkovú reformu a obmedzenie majetku v rukách episkopátu, začo si vyslúžil značnú kritiku zo strany biskupov i liberálnej vlády. V propagovaní sociálne katolíckeho smerovania pokračoval aj ako biskup. Na spoločenskú zodpovednosť cirkvi upozornil aj v roku 1910 počas Katolíckych dní, kde otvorene presadzoval, aby sa cirkevné majetky neprenajímali veľkým nájomcom, ale radšej drobným roľníkom a agrárnym družstvám.³⁹ Angažovanie katolíkov na sociálnom poli rezonovalo aj v Hornom Uhorsku, kde sa baštou kresťanských socialistov a kresťansko-robotníckych spolkov stala Banská Bystrica, odkiaľ sa regrutovali aj sily na založenie Kresťansko-sociálnej strany v roku 1907. V Banskej Bystrici pôsobil silný Kresťansko-sociálny spolok a od roku 1888 aj Kresťanskí tovariši, ktorí disponovali vlastným spolkovým domom. Oba spolky pestovali v prvom rade kultúrno-osvetové aktivity a na ich vedení zohrával významnú úlohu miestny kňaz Arnold Bobek.⁴⁰

Čo však môžeme vidieť za touto záplavou dnes už zabudnutých mien a udalostí? Čo spájalo tieto osobnosti a kam smerovali ich aktivity a snahy? Do akej miery bol naplnený projekt sociálneho katolicizmu osloviť robotníctvo?

Aktéri, ktorí nastolili sociálnu otázku v katolíckej cirkvi, reprezentovali v rozmedzí 50. až 70. rokov 19. storočia hlavne vysokú cirkevnú hierarchiu a šľachticov. Ich prístup stál niekde na hranici medzi rodiacim sa sociálnym katolicizmom a tradičnými formami charity. Táto hranica nebola nijako jasne zadefinovaná a v celom sledovanom období zostala značne priestupná, pričom obe formy existovali často súčasne vedľa seba. V organizácii spolkov dominoval hlavne paternalistický prístup ochrany robotníctva, ktoré nebolo veľmi zaangažované do samotného chodu organizácie, ktorá by mu mala

³⁷ SÁNDORFI, Edvard. *Slovo ku kresťanským robotníkom. S dodatkom výkazov "Budapeštianskeho kat. del. kruhu"*. Budapešť : Tlačou Štephaneum, 1904; Organizovanie kresťanských robotníkov v Budapešti. In *Slovenské noviny*, 3. 10. 1903, s. 3.

³⁸ Otokar Prohászka (1858 – 1927) sa narodil v Nitre, po štúdiách teológie v Ríme bol v roku 1881 vysvätený za kňaza. Od roku 1884 pôsobil v Ostrihome ako profesor teológie a neskôr prednášal v Budapešti dogmatiku. V roku 1905 sa stal biskupom v Stoličnom Belehrade. Predstavoval jedného zo spoluzakladateľov Katolíckej ľudovej strany a rovnako sa podieľal na založení Krajinskej kresťansko-socialistickej strany. V rokoch 1920 – 1922 pôsobil ako poslanec parlamentu.

³⁹ HOLEC, Roman. Slovenskí katolíci medzi národom a štátom 1848 – 1918. In IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana (ed.) *Národ – cirkev – štát*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2007, s. 64.

⁴⁰ ŠA Banská Bystrica, Zvolenská župa, Stanovy spolkov č. 78-9 a č. 157-2, Stanovy Katolíckeho tovaryšského spolku a Stanovy Kresťanského robotníckeho spolku; MORA, Ján. *Boj a práca slovenských kresťanských robotníkov*. Bratislava : Slovenské kresťanskosociálne odb. združenie, 1941, s. 9-10.

byť nápomocná. Naprieč katolíckym táborm môžeme sledovať presvedčenie, že problém robotníctva môže byť vyriešený, len ak sa doňho zaangažujú hierarchia, elity a vlastníci tovární.⁴¹

So skúsenosťami z hospodárskej krízy, ktorá postihla priemysel v 70. a 80. rokoch a dopadla aj na poľnohospodárstvo, sa posilnilo aj sociálne katolícke smerovanie. Na úrovni spolkov a princípov ich organizácie sa čiastočne ustúpilo od patronálnych ochranných organizácií, na čele ktorých stál majiteľ továrne alebo vysoký cirkevný hodnostár. Vytvárajú sa širšie koncipované spolky, ktoré združujú svojich členov na princípe pohlavia, veku alebo zamestnania. V ich vedení mal však ešte stále silnú pozíciu zástupca cirkvi. Dochádza k veľkému rozvoju katolíckych politických strán a odborov. Pri presadzovaní sociálneho katolicizmu sa objavuje nový typ aktéra, ktorým je mladý kňaz. Ten sa nachádzal jednak v pozícii sociálneho teoretika, avšak často býva aj priamo angažovaný pre potreby robotníctva. Vo svojej práci medzi robotníctvom videl napĺňanie litery sociálneho učenia cirkvi a zároveň možnosť kariérneho rastu či cesty do politiky. Na témach sociálnej spravodlivosti či spolkoch katolíckych robotníkov si cibrili svoje rečnícke schopnosti a organizačný talent budúci politici ako Andrej Hlinka, Jan Šrámek, Jozef Tiso, František Kordač či spomínaný Otokar Prohászka. Sociálne angažovanie katolíkov bolo prirodzene prepájané s národnými otázkami. Zásady sociálneho katolicizmu si ako politickú stratégiu na získavanie prívržencov medzi robotníctvom v Rakúsko-Uhorsku osvojili predstavitelia katolíckeho tábora medzi vládnucimi aj nevládnucimi národnými skupinami. Katolícke strany však, aj napriek kresťanskému univerzalizmu a ideovej spriaznenosti, spoločný blok nikdy nevytvorili. Dôvodom tejto nejednoty mohol byť silný národný charakter jednotlivých zemských kresťanských strán, ktorý neprekonal ani nadnárodná myšlienka kresťanského univerzalizmu.⁴² Prostredie kresťansko-sociálnych strán vznikajúcich od konca 19. storočia však prepojilo jazyk sociálneho katolicizmu so silným antisemitizmom. Tieto tendencie boli najviditeľnejšie u lídra rakúskych kresťanských socialistov Karla Luegera. Jeho strana volala v Ríšskej rade po zredukovaní rastúcej židovskej moci, skonfiškovaní židovského majetku či presadení zákonov o zrušení rovnoprávnosti Židov.⁴³ On sám z pozície starostu presadil na úrovni Viedne množstvo diskriminačných opatrení voči Židom. Chápanie Židov ako veľkokapitalistov, strojcov kartelov a prekážky dobrého kresťanského podnikania či ako socialistických štváčov a revolucionárov tak vďaka kresťanským socialistom rozšírilo plejádu rôznorodých obvinení a tradičného katolíckeho

⁴¹ MAYEUR, Jean-Marie. *Catholicisme social et démocratie chrétienne: principes romains, expériences françaises*. Paris : Éd. du Cerf, 1986, s. 7-9; DUROSELLE, Jean-Baptiste. *Les débuts du catholicisme social en France: 1822 – 1870*. Paris : Presses universitaires de France, 1951, s. 12; MISNER 1991, s. 126.

⁴² ŠMÍD, Marek. *Nepřítel: první republika. Radikalizace skupiny českých katolických intelektuálů v letech 1918 – 1938*. Chomutov : L. Marek, 2012, s. 31.

⁴³ HAMANNOVÁ, Brigitte. *Hitlerova Vídeň*. Praha : Prostor, 2011, s. 320-321.

netolerantného postoja voči Židom. Kresťanskí socialisti preniesli tieto antisemitské postoje aj mimo Viedň, pričom sa na ich šírení podieľali aj kňazi, ako napríklad Josef Scheicher.⁴⁴ Tento vypätý antisemitizmus katolíckych socialistov tak čiastočne skompromitoval celý kresťansko-sociálny projekt, a to aj v tej časti spoločnosti, ktorá bola angažovaniu sa cirkvi v sociálnej otázke skôr pozitívne naklonená.⁴⁵

Ak by sme sa pozreli na schopnosť osloviť s týmto katolíckym sociálnym programom priamo robotníctvo, kladú sa pred nás isté metodologické ťažkosti. Ako možno odmerať jeho dôležitosť v živote robotníkov? Postačia nám štatistiky spolkov a odborov alebo sa upneme na správy a kroniky robotníckych farností? Určite by bolo zaujímavé preveriť kapacitu týchto organizácií odpovedať na požiadavky svojho členstva v kritických situáciách štrajkov či v konfliktoch so sociálne demokratickými organizáciami. Na tomto mieste však odpoviem na otázku recepcie sociálne katolíckeho projektu medzi robotníctvom konca 19. storočia len čiastkovo a neúplne.

Prijatie štruktúr katolíckych robotníckych spolkov a odborov medzi robotníctvom nám pre prostredie Rakúsko-Uhorska v reálnych číslach môžu ukázať štatistiky pripravovaného kongresu kresťanských robotníkov vo Viedni v roku 1909. Tie vykázali celkovo 16 centrálnych zväzov s 35610 členmi, 30 nemeckých profesijných spolkov združujúcich 15054 členov, 12 slovinských spolkov s 2846 členmi. Český odborový spolok so sídlom v Brne mal v tomto období 22-tisíc členov a poľský v Krakove 6210 členov. K tomuto číslu treba pripočítať ešte asi 10-tisíc členov, ktorí boli sociálnymi katolíckmi podchytení v rôznych typoch organizácií v Uhorsku.⁴⁶ Tu kresťansko-sociálny sektor mohol rovnako naviazať na predchádzajúci vývoj, hlavne na sieť dobročinných spolkov, ktoré si postupne osvojovali nový sociálny jazyk cirkvi a zameriavali sa na všetky menej majetné kruhy, najmä na robotníctvo. Začiatkom šesťdesiatych rokov registrovali v Uhorskom kráľovstve 579 dobrovoľných asociácií, z ktorých bolo 27 % dobročinných.⁴⁷ V dôsledku politickej liberalizácie a najmä rozpustenia cechov nastal v nasledujúcich desaťročiach prudký rozmach spolčovania, a tak mohol kráľovský štatistický úrad v roku 1878 na území Uhorska evidovať takmer 4000 spolkov, medzi ktorými figurovalo 225 dobročinných spolkov. V rakúskej časti monarchie pôsobilo v roku

⁴⁴ Josef Scheicher (1842 – 1924) bol katolícky kňaz a kresťansko-sociálny politik. Autor prekladanej a v pastorácii používanej knihy *Duchovenstvo a sociální otázka*. Brno : Benediktínska knihtiskárna, 1884. Pozri tiež KYSELKA, Josef. *Duchovenstvo a sociální otázka*. In *Časopis katolíckého duchovenstva*, 1884, s. 506-510.

⁴⁵ HAMANNOVÁ 2011, s. 323, 330.

⁴⁶ KATUNINEC 2006, s. 19; PLEVA, Ján. *Kresťanské odbory na Slovensku*. Bratislava : Práca, 1967, s. 21.

⁴⁷ HUNFALVY, János. *Magyarország különböző egyletei*. In *Statisztikai közlemények 3/1*. Pest, 1862, s. 246-269. Citované podľa: MANNOVÁ, Elena. *Dobročinné spolky a konštruovanie kolektívnych identít*. In CSÁKY, Moritz – MANNOVÁ, Elena (ed.) *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava : Academic Electronic Press, 1999, s. 200-201.

1880 vyše 1250 dobročinných spolkov a roku 1890 ich počet narástol na 1974. Mimo záberu spolkovvej štatistiky fungovali spoločnosti a spolky v rámci cirkvi, ktorých stanov schvaľovali cirkevné vrchnosti. Po vydaní *Rerum novarum* sa pomaly rozvinulo katolícke spolkové hnutie, ktoré bolo orientované primárne na robotníctvo. Roku 1904 bolo v Uhorsku 1444 katolíckych spolkov, z nich 621 katolíckych sociálnych spolkov (katolíckych kruhov) a 197 charitatívnych spolkov.⁴⁸

Kresťansko-robotnícke spolky sa uplatnili aj v takých silne priemyselných oblastiach ako Kladno či Vítkovice na Morave, kde aj napriek výraznej presile sociálnych demokratov dokázali vytvoriť a udržať vlastnú spolkovú a neskôr odborovú štruktúru. V Kladne bol kresťansko-sociálny spolok založený vo februári roku 1894, pričom pri jeho založení stála skupina robotníkov podporená miestnym kňazom. Na zakladajúcej schôdzi bolo 47 členov a do vedenia spolku bol zvolený banský dozorca František Kočí a ďalší traja baníci. Spolok sa zúčastňoval všetkých cirkevných slávností, vyslal dvoch delegátov na zjazd katolíckych robotníkov do Litomyšľa a aktívne sa podieľal aj na zakladaní družstva Vlast. To predstavovalo najvýznamnejšie centrum katolíckej organizačnej práce pred prvou svetovou vojnou, ktoré vyvíjalo aktivity v náboženskej, kultúrnej a sociálnej oblasti. Po desiatich mesiacoch od založenia mal tento kresťansko-sociálny spolok v Kladne 135 členov, pričom väčšina z nich boli baníci. Podobne sa vyvíjal aj Kresťansko-katolícky sociálny spolok Rovnosť vo Vítkoviciach na Morave. Jeho vznik bol u katolíkov silne motivovaný aktivitami sociálnych demokratov. Založenie inicioval miestny kňaz Alois Luska a spísal aj stanov schválené v roku 1893 olomouckým arcibiskupom, ktorý na spolok venoval 100 zlatých. Po ustanovujúcej schôdzi mal spolok 136 členov, za predsedu bol zvolený kňaz Luska, za podpredsedu robotník F. Svoboda. Spolok sám seba prezentoval ako organizáciu otvorenú obom národnostiam, avšak žiaden Nemeč do neho nevstúpil a spolok sa profiloval ako čisto český. Cieľmi tohto spolku boli náboženské i národné vzdelávanie, povznesenie blahobytu a podpora robotníctva. Snaha o prepájanie českého vlastenectva s náboženstvom bola silne viditeľná a dobre ju ilustruje aj úryvok pamätného spisu tohto spolku z Národopisnej výstavy československej v roku 1895: „*Ve spolku Rovnosť vybízeno je dělnictvo, aby si vážilo jak víry, tak i národnosti, neboť obyčejně kdo zahodí jedno, zahodí i druhé.*“ Spolok organizoval aj prednášky, zábavy i koncerty, mal vlastnú divadelnú sálu a knižnicu. Niekoľko mesiacov po robotníckom zjazde v Litomyšli, na ktorý rovnako vyslal svojich delegátov, počet jeho členov dosiahol číslo 450.⁴⁹

⁴⁸ MANNOVÁ 1999, s. 202.

⁴⁹ NA, fond: Jednota katolíckych tovaryšů 1855 – 1950, škatuľa 1.

Porovnaním členskej základne týchto katolíckych spolkov s organizáciami, za ktorými stáli sociálni demokrati, vidíme obrovský nepomer. Robotníctvo združené v katolíckych robotníckych spolkoch združovalo ani nie štvrtinu členstva, ktoré bolo schopné osloviť odbory sociálnej demokracie. Socialistické spolky predstavovali pre sociálne katolícky tábor nielen konkurenta, ale aj silného inšpirátora. Katolícke prostredie, a to nie len v strednej Európe, prebralo od sociálnych demokratov mnohé formy pôsobenia medzi robotníctvom, ktoré následne upravilo tak, že ich naplnilo vlastnými významami. Medzi katolíckymi a predstaviteľmi sociálnej demokracie dochádzalo k pomerne častej kritickej výmene stanovísk, ktorá sa, podľa môjho názoru, kladne prejavila na zlepšovaní schopností katolíkov osloviť robotníctvo. Podľa sociálnych demokratov dal Lev XIII. tým, že inštitucionalizoval sociálny katolicizmus, len nové meno snahám o získanie svetskej moci kňazmi, a tak ponúkol svoju pomoc kapitalistom.⁵⁰ U sociálnych demokratov dominovala predstava, že cirkev pracuje v službách kapitalizmu proti chudobnému ľudu.⁵¹ Tento obraz bol podporovaný častými pomerne emotívnymi správami o nemravných kňazoch, ktorí robotníctvu odmietali vyslúžiť základné sviatosti bez zaplatenia.⁵² Katolícka spisba vyvracala tieto obvinenia, poukazovala hlavne na materialistickú povahu argumentácie socialistov, ako aj na ich štvanie k triednym konfliktom. Kritické zamyslenie nad pôsobením cirkvi sa však objavilo aj u samotného kléru. Na stránkach časopisu *Kazateľňa* sa volalo po vnášaní sociálnych prvkov do reálnej pastorácie a snahe zlepšiť sociálnu situáciu ľudu, pretože – ako upozornil autor – sila socialistov nie je v ich bludoch, ale v skutočných krivdách ľudu.⁵³ Kritika sociálnych demokratov viedla v katolíckom tábore aj k prehodnoteniu prístupu charity – kresťanskí socialisti došli k presvedčeniu, že sociálnu otázku je potrebné riešiť nie almužnou, ale programovo zabezpečením práce a jej spravodlivým odmeňovaním.⁵⁴ Po vydaní hlavných bodov krajinského združenia kresťansko-sociálnych spolkov⁵⁵ prišla výmena názorov a obvinenie z neúprimnosti programu kresťanského socializmu, ktorý mal byť len napodobením programu sociálnej demokracie.⁵⁶ Strety medzi členstvom kresťansko-sociálnych a sociálne demokratických odborov nezostali len na stránkach časopisov a novín, ale mnohokrát prerástli do bitiek, ktoré muselo

⁵⁰ Dačo o kresťanskom socializme. In *Kožerobotník*, 22. 2. 1907, s. 2-3.

⁵¹ Cirkev v moci boháčov. In *Robotnícke noviny*, 5. 8. 1909, s. 2.

⁵² Blumentálsky p. kaplán... In *Robotnícke noviny*, 3. 6. 1909, s. 5; Chudobní sluhovia boží. In *Slovenské robotnícke noviny*, 1. 11. 1904, s. 5.

⁵³ Jako predísť nebezpečenstvu, ktoré hrozí náboženstvu zo strany sociálnej demokracie? In *Kazateľňa*, 1908, č. 3, s. 13-14.

⁵⁴ Nie sme žobráci. Úvodník. In *Naše noviny*, 15. 2. 1908, s. 1.

⁵⁵ JEHLIČKA, František. Kresťanský socializmus. In *Katolícke noviny*, 12. 5. 1905, s. 3-4.

⁵⁶ Klerikálny socializmus. In *Slovenské robotnícke noviny*, 1. 6. 1905, s. 5-6.

riešiť žandárstvo.⁵⁷ Podobné konfliktné plochy, ako boli opísané hlavne v hornouhorskom materiáli,⁵⁸ sa objavovali aj v iných častiach monarchie.

Ako však môžu všetky tieto diskusie o sociálnej otázke vo vnútri katolíckej cirkvi prispieť k širším otázkam vzťahu spoločnosti a náboženstva, prípadne k úvahám nad mierou správnosti sekularizačného konceptu? Nemôžeme prehliadnuť, že katolícka cirkev sa v sociálnej otázke angažuje s oneskorením a sociálne učenie cirkvi prichádza už len ako projekt krízového manažmentu. Organizácie, ktoré mali pôsobiť v prostredí proletariátu, si len zdĺhavo získavali dôveru medzi hierarchiou i členskú základňu medzi robotníctvom. Toto rozpoloženie o niekoľko rokov zhrnul do svojho známeho vyjadrenia Pius XI., keď označil stratu robotníckej triedy za najväčší škandál cirkvi v 19. storočí.⁵⁹ Aj napriek tomu sme však na príklade hnutia, akým je sociálny katolicizmus, schopní sledovať kapacitu katolíckej komunity odpovedať na zmeny vyvolané industrializáciou, narastaním miest, vznikom masívnej robotníckej triedy i migráciami, ktoré sú často hodnotené ako parametre modernizácie. Práve na tieto prvky by mala byť podľa sekularizačnej tézy schopnosť reakcie cirkví mizivá. Zdá sa, že to tak nie je a sociálny katolicizmus reprezentoval oblasť, kde bola náboženská komunita schopná mobilizovať rôznych aktérov na naplnenie vlastného sociálneho programu či z jeho pozícií pôsobiť v politike, spoločnosti a proti konkurenčným sociálnym projektom. Vo všetkých priemyselných spoločnostiach predstavovali náboženský autori značnú časť sociálnych kritikov, ktorí sa pohybovali na názorovej škále od extrémne konzervatívnych cez mierne progresivistických až k silne revolučným.⁶⁰ Oblasť, ako je sociálny katolicizmus a angažovanie sa náboženstva medzi robotníctvom, predstavovala priestor, ktorý nás dnes vyzýva k zamysleniu sa nad pohľadmi na sekularizačný koncept tak, ako ich v závere svojej štúdie *A Revisionist Approach to Religious Change* formuloval britský historik Callum G. Brown. Ten upozorňuje, že vplyv náboženstva môže vzrastať alebo upadať v každom sociálnom a ekonomickom kontexte – preindustriálnom, industriálnom alebo postindustriálnom. Pričom jeho dosah na spoločnosť nemusí byť nijako automaticky spätý s narastaním ľudských znalostí, racionalitou alebo technológiou a jeho ustupovanie z verejného priestoru nekopíruje proces industrializácie či urbanizácie. Aj pri štúdiu náboženských fenoménov v modernom svete musíme mať na mysli schopnosť adaptácie. Pozícia náboženstva môže podliehať zásadným sociálnym

⁵⁷ Bitka medzi sociálnymi demokratmi a kresťanskými socialistami. In *Obzor*, 28. 6. 1907, s. 3; Zásady a skutky. In *Slovenské noviny*, 18. 9. 1907, s. 2.

⁵⁸ Pri jeho hľadaní použitá práca: POTEMLA, Michal. *Robotnícke hnutie na Slovensku v rokoch 1901 – 1918*. Martin : Matica slovenská, 1969.

⁵⁹ McLEOD, Hugh. *Piety and Poverty: Working-Class Religion in Berlin, London and New York, 1870 – 1914*. New York : Holmes & Meier Pub, 1996, s. XXIV.

⁶⁰ FISCHER, Wolfram. Social Tensions at Early Stages of Industrialization. In *Comparative Studies in Society and History*, 1966, roč. 9, č. 1, s. 67-69.

a ekonomickým zmenám a utrpieť krátkodobý alebo strednodobý úpadok, ale rovnako sa môže adaptovať na nový kontext, osvojiť si nový jazyk a vykázat ešte značný dlhodobý nárast.⁶¹

Cituj:

ŠTOFANÍK, Jakub. Sociálny katolicizmus a sekularizácia. In *Forum Historiae*, 2015, roč. 9, č. 1, s. 77-91. ISSN 1337-6861.

...

Mgr. Jakub Štofaniák pôsobí v rámci medzinárodnej doktorskej školy na Max Planck Institute for Social Anthropology v Halle, ako aj na Ústave svetových dejín FF UK Praha. Venuje sa sociálnym a cirkevným dejinám prvej polovice 20. storočia.

Kontakt: stofanikjakub@atlas.sk

⁶¹ BROWN, Callum G. A Revisionist Approach to Religious Change. In BRUCE, Steve (ed.) *Religion and Modernization: Sociologists and Historians Debate the Secularization Thesis*. Oxford : Clarendon Press, 1992, s. 55-56.